

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ ПТНЗ

У сучасно-економічних умовах на ринку праці потрібні не лише знання, вміння і навички, але й здатність їх застосовувати на практиці, виконуючи різні функції. Унаслідок безперервних змін у науково-технічній сфері виробництво потребує таких працівників, які здатні виконувати функції з новим змістом. Воно є замовником освітніх послуг і висуває конкретні вимоги до потенційних працівників. У цьому проглядається схильність системи професійної підготовки до деякого відставання, адже ступінь відставання залежить від часу реакції освітньої системи на актуальні запити виробництва. Виходом з цієї «потенційної ями» є випереджувальна професійна освіта, яка ґрунтується на результатах моніторингу змін в науці, техніці та виробництві. Це докорінно змінює установку педагогів (у ПТНЗ – викладача чи майстра виробничого навчання) щодо підходів до формування такої здатності, зміщуючи кінцеву мету професійної підготовки із ЗУН на компетенції.

У вітчизняних і зарубіжних педагогічних дослідженнях обговорюються різні аспекти компетентісного підходу, зокрема: модернізації освіти (С. Батишев, В. Блінов, Т. Десятов, В. Кремень, Н. Ничкало), методологічні проблеми компетентісного підходу в освіті (Б. Авво, А. Андреев, А. Бермус, Н. Бібік, В. Болотов, І. Зімняя, С. Кленко, В. Серіков, А. Субетто І. Фрумін), теоретичні основи компетентісного підходу (І. Козловська, В. Краєвський, Г. Лежніна, В. Лозовецька, А. Маркова, О. Овчарук, О. Онопрієнко, В. Петрук, О. Пометун, В. Радкевич, Г. Селевко, А. Хуторський), розробки стандартів нового покоління (В. Аніщенко, В. Байденко, Л. Короткова, О. Щербак), професійна компетентність фахівця та її вдосконалення (О. Авраменко, Н. Божко, В. Дьомін, Л. Марцева, О. Олейнікова, Л. Шевчук, О. Юртаєва). Надалі актуальною проблемою залишається моделювання фахівців у термінах компетентностей, трансляція компетентностей в освітні цілі навчальних програм з дисциплін, модернізація змісту і навчальних програм для професійної підготовки фахівців різних галузей.

Метою статті є висвітлення особливостей реалізації компетентісного підходу в професійній підготовці учнів професійно-технічних навчальних закладів у рамках модернізації її змісту.

Компетентність як інтегральна здібність передбачає не стільки наявність знань, як володіння певними особистісними характеристиками та вмінням у будь-який час знайти інформацію адекватну ситуації та ефективно її застосувати. У цьому бачимо посилення практичної орієнтації освіти взагалі і професійної зокрема.

Запровадження компетентісного підходу на різних рівнях професійної освіти зустрічається з певними труднощами, зокрема, формулюванням переліку і змісту того, що має бути конкретно досягнуто і виміряне в навчанні; добором відповідних методів викладання, форм навчання, засобів оцінювання досягнутого результату; визначенням часу, необхідного в типових умовах для досягнення запланованого навчального результату (трудомісткості навчання) тощо. У результаті обговорення засад запровадження компетентісного підходу у вищій школі, проблем інтерпретації результату вищої освіти в термінах компетентностей і діагностики компетентностей випускників вищих навчальних закладів, механізмів запровадження компетентісного підходу в діяльності вищих навчальних закладів, на методологічному семінарі щодо реалізації європейського досвіду компетентісного підходу у вищій школі України (10.03 2009, м. Київ) було рекомендовано у дослідженні зазначених питань та практичній діяльності керуватися наступним визначенням: «Компетентність – це інтегрована категорія, що виражає сформовану насамперед засобами освіти здатність індивіда успішно розв'язувати загальні і специфічні проблеми як у трудовій діяльності в якості фахівців, так і в суспільному житті в якості громадян. Набори компетентностей охоплюють знання, уміння, навички, особистісні якості, необхідні для виконання індивідом економічних і соціальних функцій» [7, с. 350]. Також було висловлена

вимога в національних системах компетентностей враховувати ті групи базових компетентностей, які визнані на загальноєвропейському рівні: інструментальні, міжособистісні та системні.

Одним із найбільш містких визначень компетентності, враховуючи існування її різних видів, є «це, ..., підготовленість (теоретична та практична) і здатність (інтелектуальна, діяльнісна та суб'єкта), а також готовність (професійна, особистісна, психологічна тощо) особи до певного виду діяльності», яка включає: знання, навички, вміння, певні якості, ставлення до діяльності та мотивацію до неї [10, с. 26]. Щоб найповніше і в системі врахувати всі аспекти діяльності працівника, запропоновано застосувати такий провідний методологічний підхід до визначення компетентності будь-якого випускника конкретного навчального закладу, який інтегрує інтелектуальний, професійний, фаховий і суб'єктний аспекти, що характеризують кожну діяльність. За необхідності ці аспекти можуть компенсувати недостатню сформованість певних показників його компетентності, оскільки відсутність будь-якого з них не дозволить досягти основної мети професійної діяльності [10, с. 27]. Компетенцію також розглядають, як «новоутворення, що складають квінтесенцію професійного мислення та індивідуального стилю професійної діяльності» [8, с.155]. У цьому аспекті для формування професійної компетентності майбутнього фахівця набуває значення й інтегративний підхід, особливо інтеграція теоретичної та практичної підготовки, зокрема в ПТНЗ [9].

Нині на порядку денному стоїть питання реалізації компетентнісного підходу через практичні розробки, тобто створення нових стандартів (освітніх, професійних, професійно-технічної освіти, діяльності тощо), в яких кінцеві вимоги до випускників навчальних закладів різних рівнів виражаються через компетенції. Таким чином, важливі складові професійних кваліфікацій, які за старого підходу було важко або неможливо пояснити, а тим більше зафіксувати, стають очевидними. Там, де практична діяльність ґрунтується на науковій основі, виникає потреба формулювати навчальні завдання і потрібні результати мовою наукової раціональності [1, с.19-27]. Однак при цьому необхідно обачно підходити до вирішення дилеми: з одного боку швидко виконати соціальне замовлення на формування вмій і операціональних якостей особистості, затребуваних на ринку праці, з другого – розвивати цілісне і багатомірне бачення системних змін сучасності, в якій вона існує.

Під впливом об'єктивних економічних причин відбувся перехід до нових підходів визначення якості професійної підготовки. Провідними якостями сучасного фахівця вважають відповідальність, самостійність і готовність до самовдосконалення на вимогу часу. Сформованість цих якостей визначається через низку компетенцій, за допомогою яких можна визначати зростання кваліфікації без прив'язки до розряду, а також визначати відмінності в кваліфікації працівників із одним розрядом. У цьому аспекті компетентнісний підхід став концептуальною основою Національної рамки кваліфікацій.

Застосування традиційної технології проектування професійних компетенцій призводить до розповсюдження феномена функціональної неграмотності, яка може проявлятися різною мірою в одній або кількох сферах життєдіяльності людини, в тому числі й професійній діяльності. Він виникає через низьку результативність і ефективність професійної підготовки, недостатню адаптацію людини до змінних умов виробництва. До основних причин функціональної неграмотності належать: «репродуктивне, не творче, строго алгоритмізоване мислення; недостатню інструментальність, операціональність знань і вмій; низький рівень загальної культури і моральної надійності особистості; пасивну стратегію поведінки» [2, с.33]. У цій характеристиці причин проглядається і натяк на їх усунення – потрібно підвищувати мотивацію до постійної самостійної пізнавальної, творчої активності майбутніх і діючих працівників, мобілізувати власні мотиваційні ресурси.

На практиці багато випускників ПТНЗ мають пропрацювати на робочому місці (залежно від професії) 2-5 років, щоб вийти на потрібний для конкретного виробництва і робочого місця рівень кваліфікації. Основною причиною цього явища є не недостатній рівень знань, умій і навичок, а вміння виконувати необхідні функції, обов'язки на своєму робочому місці через не сформованість тих або інших компетенцій.

Застосування компетентнісного підходу в професійній освіті і навчанні набуває дещо іншого, ніж при традиційному підході, виразу, оскільки він дає можливість досить об'єктивно оцінити придатність кожного претендента на робоче місце, виробити чіткі критерії якості для даної діяльності, орієнтація на які дозволить в майбутньому мати визнання в обраній галузі. За такого підходу відбувається узгодження інтересів усіх зацікавлених сторін, зокрема держави, роботодавця, навчального закладу і самого працівника. Проте важливими моментами цього узгодження є визначення того, які конкретно компетенції формуються на різних етапах професійної підготовки, яким чином формуються відсутні компетенції.

Урахування цих моментів у професійній підготовці призводить до зміщення уваги науковців до модульно-компетентнісного підходу і вивчення тих умов, що дають можливість його реалізувати. До таких умов належать, зокрема, й організаційно-педагогічні. Ураховуючи актуальність компетентнісного підходу для професійної підготовки (і, зокрема, професійно-практичної) в системі ПТО, а також технологічно більш проробленого його варіанту – модульно-компетентнісного, важливо врахувати його особливості: спрямованість на становлення ключових і професійних компетенцій, розвиток цих компетенцій, перехід до конструювання змісту освіти на засадах від «знань» до «способів діяльності», зручність застосування в системі ПТО, орієнтація на значущі для сфери праці цілі, відмінність поняття «модуль» в системі ПТО (професійний модуль) такому ж поняттю у вищій освіті (навчальний модуль), збільшення ресурсів на підготовку кадрів на засадах модульно-компетентнісного підходу тощо [2, с. 59-60].

Під час освоєння компетенцій відбувається впорядкування та систематизація теоретичних знань на нових засадах. Побудова змісту освіти на цих засадах потребує інтеграції теоретичної і практичної складових навчання, коли для кожного рівня навчання і модуля чітко визначаються і формулюються результати, а також передбачаються критерії їх оцінювання. Застосовуючи компетентнісний підхід під час проектування навчальної програми важливо вибрати такі форми і методи навчання, які дозволяють цілеспрямовано формувати заплановані компетенції як на теоретичному, так і виробничому навчанні, застосовуючи індивідуальний підхід до кожного учня (оскільки кожен учень має навчатись в індивідуальному темпі). На цьому етапі важливо визначити ті компетенції, які вже властиві учням, і не витратити час на їх формування [6, с. 10]. Перехід на нову основу навчання потребує і впровадження нових методів оцінювання, що ґрунтуються на діяльнісному підході.

Оскільки раніше трудова діяльність робітника (фахівця) поділялась на технологічні елементи (стандартні операції та їх цикли, характерні для масового виробництва), то його кваліфікація прив'язувалася до тарифних розрядів. Нині, коли в галузевій структурі переважають одиничне і дрібносерійне виробництво, на перший план виходять нетехнічні аспекти діяльності робітника – функції, які треба виконувати на робочому місці. Для виконання цих функцій потрібно багато вмінь, які адаптуються під кожен виробничу (професійну, фахову) проблему (ситуацію), яка складається на робочому місці або при їх зміні.

Для визначення вимог роботодавців до стандартів діяльності в рамках конкретної професії застосовують функціональний аналіз, який дає можливість виявити реальні та перспективні вимоги до вмінь конкретних категорій працівників. З метою виявлення кращого зразка професійної діяльності проводиться відбір тих підприємств, які ефективно працюють у ринкових умовах і є конкурентоспроможними. Процес виявлення вмінь (функцій) є першим етапом розробки і реалізації професійних стандартів. Далі професійні стандарти пов'язують із освітніми, оновлюють зміст навчання, розробляють модульні програми, що ґрунтуються на компетенціях та оцінюють результат педагогічної праці. Оскільки зміни на ринку праці відбуваються безперервно, то для досягнення потрібного рівня результатів навчання постійно має відбуватися тісна співпраця навчального закладу з роботодавцями. Таким чином реалізується принцип орієнтації на результат. Суть цього принципу полягає в тому, що в професійному навчанні відбувається переорієнтація з стандартизації навчального матеріалу та тривалості його вивчення на результати навчання, провідними з яких є корисні компетенції та вміння. Причому вимоги необхідно максимально

виражати через вміння, компетенції та компетентності майбутніх фахівців. Оскільки компетентність – це показник, ресурсний потенціал якого потребує постійного вдосконалення адекватно до виробничої ситуації, її важливою ознакою суб'єктивне начало, тобто людина сама вирішує, чи варто працювати на рівні актуальної компетентності, чи дбати про її постійне вдосконалення (можливо й змінити місце роботи). А також важливо враховувати, що в межах професії можуть бути відмінності в компетенціях для вузького призначення, тобто фаху.

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених стосовно застосування компетентнісного підходу у різних сферах професійної діяльності дозволив визначити типову структуру професійної компетентності фахівця-випускника професійно-технічної освіти, яка, на нашу думку, включає такі складові, як: ціннісно-мотиваційну, загальнопрофесійну; фахову; операційно-діяльнісну; психологічну; функціональну; суб'єктну. Ці складові включають: знання і вміння, набуті під час навчання і виробничої практики; здібності та моральні якості, що формуються шляхом виховання і цілеспрямованого розвитку особистості людини. Перевага такого підходу до структуризації показників полягає в тому, що для професії можна здійснити рейтинг елементів професійної компетентності залежно від важливості для працівників конкретної галузі виробництва за різним фахом.

Оскільки в межах професії існують конкретні спеціалізації (фахи), то їм відповідають і фахові компетентності. Конкретний фах розглядається як замкнута система, що належить до певного змістовного фахового простору. Провідними характеристиками фахової компетентності є [10]: суб'єктний і діяльнісний характер прояву; регламентація якості виконання фахової діяльності компетенціями, що відповідають конкретному робочому місцю або посаді; реалізація фахового потенціалу, перш за все, в типових фахових ситуаціях, а по-друге, можливість його перенесення на інші професійні сфери; фахова компетентність має часовий вимір прояву, який регламентує її рівень і потребу в підвищенні; особистісна активність працівника стосовно усвідомлення компетенцій, що визначаються робочим місцем або посадою, і власної здатності усвідомлено їх реалізовувати.

У процесі моніторингу змін, що відбулись і продовжуються в галузі зв'язку, нами було визначено перспективні фахові простори, яким відповідають професії: монтажник інформаційно-комунікаційного устаткування, демонстратор–консультант з продажу інформаційно-комунікаційного устаткування, оператор інформаційно-комунікаційних мереж. Кожна з цих професій має особливості професійного змісту і специфіку прояву компетентностей. У процесі нашого дослідження було обґрунтовано зміст професійної підготовки для цих професій і визначено їх специфіку, розроблено навчальний план і програми для професійного навчання (перепідготовки безробітних) [3–5]. Для того, щоб ефективно забезпечувалась фахова складова професійної підготовки за цими професіями, необхідно створити умови для тісної співпраці навчального закладу з відповідними підприємствами. Як свідчить практика, виконання цієї умови є важкою, але посиленою задачею.

Таким чином, упровадження компетентнісного підходу в конкретний професійний (фаховий) простір потребує розроблення моделі структури професійної (фахової) компетентності фахівця. Оскільки професійна компетентність є динамічним утворенням, яке має адекватно реагувати на зміни в науці, техніці й виробництві, компетентнісний підхід стає провідним, взаємодіючи з іншими підходами, зокрема інтегративним. На основі моделі структури професійної (фахової) компетентності модернізується професійна підготовка, яка на нових засадах дозволяє майбутньому фахівцю подолати зовнішні та внутрішні перешкоди на шляху формування професійної компетентності та мислення. На ефективність застосування компетентнісного підходу для підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ впливають особливості контингенту, педагогічні умови, навчальне середовище, рівень готовності педпрацівників до його реалізації та співпраці зацікавлених сторін. До подальших перспектив дослідження належать визначення шляхів формування професійної компетентності в ПТНЗ.

Література:

1. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С.19–27.
2. Блинов В. И. Компетентный подход на разных уровнях профессионального образования / В. И. Блинов : [Содержание, формы и методы обучения в высшей школе: Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования]. – М. : [ФИРО], 2009. – Вып. 7. – 72 с.
3. Камінський Б. Т. Навчальний план та програми для професійного навчання безробітних (перепідготовка). Професія : Монтажник інформаційно-комунікаційного устаткування. Код – 7242.2. / Б. Т. Камінський, Л. К. Стечкевич, О. О. Стечкевич, І. М. Тибель. — Київ : Львів : [б. в.], 2010. – 40 с.
4. Камінський Б. Т. Навчальний план та програми для професійного навчання безробітних (перепідготовка). Професія : Оператор інформаційно-комунікаційних мереж. Код – 4112. / Б. Т. Камінський, Л. К. Стечкевич, О. О. Стечкевич, І. М. Тибель. — Київ : Львів : [б. в.], 2010. – 40 с.
5. Камінський Б. Т. Навчальний план та програми для професійного навчання безробітних (перепідготовка). Професія : Демонстратор-консультант з продажу інформаційно-комунікаційного устаткування. Код – 5220. / Б. Т. Камінський, Л. К. Стечкевич, О. О. Стечкевич, І. М. Тибель. — Київ : Львів : [б. в.], 2011. — 38 с.
6. Мілохіна М. О. Модернізація навчальної програми у професійній підготовці майбутніх операторів комп'ютерного набору: компетентнісний підхід / М. О. Мілохіна // Професійно-технічна освіта. – 2011. – №3. – С. 8–10.
7. Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій освіті України : матеріали методологічного семінару / АПН України, Інститут педагогіки. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 360 с.
8. Старшинова Т. А. Интегративный подход как основа формирования компетентности / Т. А. Старшинова, В. Г. Иванов // Высшее образование в России. – 2009. – №8. – С.154–156.
9. Стечкевич О. О. Интегрированный урок виробничого навчання у контексті впровадження інновацій: компетентнісний підхід / О. О. Стечкевич, І. М. Тибель // Розроблення Державних стандартів ПТО нового покоління: проблеми та перспективи : матеріали круглого столу в рамках виставки «Інноватика в освіті України» (м. Київ, 27–29 жовтня) / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. – К., 2010. – С.58-64.
10. Ягупов В. В. Методологічні основи розуміння та обґрунтування понять «компетентність» і «компетенція» щодо професійної підготовки майбутніх фахівців / В. В. Ягупов // Нові технології навчання : науково-методичний збірник / Інститут інноваційних технологій змісту освіти, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки – Київ ; Вінниця, 2011. – Вип. 69. – Ч.1. – С.23-29.

Розглядаються особливості реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці учнів професійно-технічних навчальних закладів в рамках модернізації її змісту.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетенція, професійна компетентність, структура професійної компетентності, стандарт, професійно-практична підготовка.

Рассматриваются особенности реализации компетентностного подхода в профессиональной подготовке учеников профессионально-технических учебных заведений в рамках модернизации ее содержания.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетенция, профессиональная компетентность, структура профессиональной компетентности, стандарт, профессионально-практическая подготовка.

The features of realization of competency approach in professional preparation of students of vocational schools within the framework of modernization of its maintenance are examined.

Keywords: competency approach, jurisdiction, professional competence, structure of professional competence, standard, professionally-practical preparation.